

REVIEWER IN FILIPINO

ARALIN 1: DULA

DULA

- "drama" o gawin o ikilos.
- makapagbigay aliw sa mga manonood
- uri ng sining na may layuning magbigay ng makabuluhang mensahe sa manonood.

Mga uri ng Dula sa panahon ng Kastila

1. **Dulang Pantanghalan**

- itinatanghal sa pampublikong entablado
- ipinapahayag ng mga tauhan ang kanilang emosyon tulad ng pagkanta, pagsayaw, pagsasadula ng isang kwento.
- Ito ay kahit anumang drama na sinulat bilang berso para bigkasin at isinasagawa sa tanghalan.

Elemento ng Dulang Pantanghalan

- a. **Tauhan** - taong gumaganap at nagbibigay kulay sa isang dula.
- b. **Tagpuan** - tumutukoy sa lugar o kailan nangyari ang kuwento.
- c. **Banghay** - Ang balangkas at bumubuo ng buhay ng dula.
- d. **Dayalogo** - uri ng pakikipag-usap ng dalawa o higit pang tao.
- e. **Epektong Tunog**- nagbibigay ito ng buhay upang lalong maging kaaya aya ang nagaganap sa dula.

2. **Dulang Panlansangan** - dula na ginaganap sa lansangan.

Mga uri ng Dulang Panlansangan

a. **Ang Panunuluyan o Pananapatan**

- lokal na bersyon ng paghahanap ng matutuluyan ng mag-asawang San Jose at Birheng Maria upang magsilang.
- itinatanghal sa gabi bago sumapit ang araw ng Pasko.

b. **Moriones o Morion**

- itinuturing na pinakamabisang pang-akit sa mga turista.
- ginaganap taon-taon sa mga bayan ng Gapan, Boac at Mogpog mga bayan sa Marinduque mula Miyerkules Santo hanggang Linggo ng Pagkabuhay.

c. **And Pasko ng Pagkabuhay**

- ginagawa sa Linggo ng Pagkabuhay.
- unang prusisyon ay nagmumula sa isang dako ng bayan kasama ang Mahal na Birhen.
- ikalawang prusisyon naman ay nagmumula sa ibang dako ng bayan, ang ipinuprusisyon ay ang Panginoong Hesukristo na nabuhay na muli.

d. **Tibag**

- Tinawag ang dulang ito na Tibag dahil sa paghahanap ng krus na kinamatayan ni Hesukristo sa pamamagitan ng pagtibag sa tatlong bundok-bundukan na itinayo sa patyo ng simbahan.
- Ito'y hinanap ni Reyna Elena at Prinsipe Constatino kasama ang mga kawal.
- Ginaganap ang pagtatanghal na ito kung buwan ng Mayo sa mga lalawigan ng Bulacan, Nueva Ecija, Bataan at Rizal.
- Sa huling bundok matatagpuan ang krus ni Kristo, kasabay nito ay magpapalakpakan ang mga tao kasabay din ng pag-awit ng dalit o awit ng papuri.

e. **Santacruz**

- Ito ay nanggaling sa tibag.
- Ginaganap ito tuwing buwan ng Mayo upang alalahanin ang pagkakuha ni Reyna Elena ng krus ni Kristo.
- Inaawit ang "Dios de Salve" at "Krus na Mahal" sa prusisyon.
- Ang prusisyon ay nagsisimula at nagtatapos sa simbahan.

f. **Pangangaluluwa**

- Ginagawa sa gabi ng Pista ng mga Patay o tinatawag na Todos Los Santos.
- nagpapanggap na mga kaluluwa sa purgatoryo na tatapat sa mga bahay kasabay ng pag-awit o pagbigkas ng tula.
- Ang matatapatan ay magbibigay ng pagkain.

3. Dulang Pantahanan

Mga Uri ng Dulang Pantahanan

a. **Karagatan** - hango sa isang alamat ng isang dalagang nahulog ang singsing sa dagat at ang sinumang binatang makakita nito'y siyang pakakasalan ng dalaga.

b. **Pamanhikan**

- isang katangi-tanging tradisyon ng mga tagalog.
- tungkol sa pag-ibig, pagliligawan, at pagpapakasal.
- Ang pagpapalabas nito'y maaaring abutin ng ilang linggo o buwan.
- Nahahati sa **tatlong bahagi ang pamamanhikan:**

1. **Bulong**

2. **Kayari**

3. **Dulog**

c. **Duplo**

- ito ay isinasagawa rin sa pamamagitan ng patulang pagtatalo.
- Kung sa Karagatan ang higpit na pinahahalagahan ay ang katalasan ng isip sa pagsagot sa mga palaisipan, sa duplo naman ay ang kahusayan sa paghabi ng mga taludtod.
- karaniwang ginagawa sa isang maluwag na bakuran ng namatayan.
- May mga hilerang mga upuan para sa mga babae at lalaki. Ang mga babaeng kasali ay tinatawag na belyaka at belyako naman sa mga lalaki.

d. **Juego de Prenda**

- ito ay karaniwan ding ginagawa bilang libangan o pampalipas oras habang naglalamay sa patay.
- Ito ay bukas sa lahat ng mga taong gustong sumali, lalong kalugud-lugod kung marami ang kasali.
- Ang mga babaeng kasali sa larong ito ay binabansagan ng pangalan ng mga bulaklak, punongkahoy naman para sa mga kasaling kalalakihan.

ARALIN 2: Ang Panitikan sa Panahon ng Kastila

Kaligirang Pangkasaysayan

- Dumating ang mga Kastila sa bansa taglay ang tatlong G's - GOD, GOLD at GLORY.
- pangunahing layunin ay ihasik ang Kristiyanismo.
- maghanap ng ginto at upang lalong mapabantog sa pamamagitan ng pagdaragdag ng kanilang nasasakop.
- panitikan ay maiuugnay sa kasaysayan.
- kasaysayan ay nagpapahayag ng tiyak na panahon at pangyayari, Ang panitikan naman ay naglalarawan ng buhay, kultura, tradisyon, kaugalian at karanasan.
- Ang panitikan ay nagpapahayag ng damdamin ng isang indibidwal gaya ng pag-ibig, tuwa, kalungkutan, kabiguan, tagumpay at iba pang mukha ng buhay.
- Ang pananatili sa Pilipinas ni Miguel Lopez de Legazpi noong 1565 bilang kauna-unahang Kastilang Gobernador-Heneral ang maituturing na unang pananakop ng mga Kastila sa Pilipinas at pagsisimula ng panitikan ng mga tao rito.
- Umunlad ang kabuhayan dahil sa pakikipagkumersyo ng España at Europa.
- Sa panahon ng Kastila maraming pagbabago ang naganap sa buhay ng mga Pilipino katulad ng paglaganap ng relihiyong Katolika Apostolika Romana, pagpapalawak ng hanapbuhay na pambansa, sa kanilang nasasakupang lupain.
- Sa panahong ito rin nagpasya si Villalobos na bigyan ng ngalang "Felipinas" o "Felipenas" bilang parangal kay Haring Felipe II.
- Ang Felipenas sa kalaunan ay naging Pilipinas. Noong taong 1565 at 1873.
- nakilala ang mga pangalang Lakandula, Magat Salamat, Tamblot, Dagohoy, Diego Silang, Palaris, Manong Pule at iba pa.
- (1778) naging gobernador si Jose Basco.
- Panahon ni Claveria (1849).
- Natuto ring magdiwang ng mga kapistahan ang mga Pilipino.
- Ang pagkakaroon ng mg sabong, karerang kabayo at teatro ang nagsilbing libangan sa panahong ito.

Mga Impluwensya ng Kastila sa Panitikang Filipino

- Ang Baybayin na ipinagmamalaki na kauna-unahang abakadang Filipino ay napalitan ng alpabetong Romano;
- Ang pagkakaturong ng Doctrina Cristiana na kinasasaligan ng mga gawaing panrelihiyon, wikang Kastila ang naging wika ng Panitikan nang panahong yaon.
- Ang pagkakadala ng mga alamat ng Europa at tradisyong Europeo rito ang naging bahaging Panitikang Filipino tulad ng awit, kurido, moro-moro at iba pa.
- Ang pagkakasinop at pagkakasalin ng makalumang panitikan sa Tagalog at sa ibang wikain.
- Ang pagkakalathala ng iba't ibang aklat na pambalarila sa wikaing Filipino tulad sa Tagalog, Ilokano at Bisaya at ang pagkakaroon ng makarelihiyong himig ng mga panahong yaon.

Tatlong Katangian ng Panitikan sa Panahon ng Kastila

1. May sari-saring kaanyuan at pamamaraan. gaya ng mga tulang liriko, awit, kurido, pasyon, duplo, karagatan, komedya, senakulo, sarswela, talambuhay, at mga pagsasaling-wika;
2. Ang karaniwang paksain ay panrelihiyon; at
3. Ang lalong nakararami ay tulad o halaw sa anyo, paksa o tradisyong kastila.

Mga Akdang Pangwika

◆ Sa Tagalog

- **Arte de Lengua Tagala** - ni Blancas de San Jose, ang kauna-unahang aklat pangwika na nilimbag ni Tomas Pinpin noong 1610 sa imprentahan niya sa Abukay, Bataan.
- **Compendio del Arte de la Lengua Tagala**, ni Gaspar Aquino de Belén, 1703. Naglalaman ng mga kaalaman tungkol sa wikang Tagalog. tinuturing na isa sa mga unang gramatika at diksiyunaryo ng wikang Tagalog.
- **Arte de la Lengua Tagala y Manual Tagalo**, 1745 ni Sebastian de Totanes.
- **Ensayo de Gramatica Hispano-Tagalo**, ni Jése Herera Campomanes.

❖ Sa Iloko

- **Arte de La Lengua Iloko**, 1627 ni Francisco López sa tulong ni Pedro Bucaneg.
- **Gramatika Hispano- Ilocana**, 1850 ni Gabriel Vivo.
- **Estudio de Los Antiguos Alfabetos Filipinos**, 1850 ni P. Marcilla.

❖ Mga Salitang Tagalog

- **Vocabulario de Lengua Tagala**, 1613, ang kauna-unahang talasalitaan sa Tagalog ni Pedro de San Buenaventura isang paring Fransiscano.
- **Voalbulario de Lengua Tagala**, 1754, ang pinakamahusay na talasalitaan. Sinasabing may pinakamalaking talasalitaan sa panahon ng mga Kastila nina Padre Juan Noceda at Pedro San Lucas na kapwa Heswita.
- **Nuevo Diccionario Manual Español - Tagalo**, 1872, na sinulat at ipinalimbag ni Don Rosalio Serrano.

❖ Mga Salitang Iloko

- **Vocabulario de la Lengua Iloko**, 1630 ni Francisco Lopez. Ang unang balarilang Iloko.
- **Diccionario Hispano-Ilocano at Estudio De Los Antiguos Alfabetos Filipinos**, 1850 nina Gabriel Vivo at Padre Marcillas.

❖ Mga Salitang Kapampangan

- **Vocabulario de la Lengua Pampanga**, 1732 ni Diego Bergano. Ang unang aklat na pangwika.

❖ Mga Salitang Bisaya

- **Vocabulario de la Lengua Visaya**, 1711 ni Padre Mateo Sanchez. Ang pinakamahusay na bukabularyong Bisaya, nasusulat sa Sibuhanon Bisaya.

Ang mga Unang Akdang Panrelihiyon

1. **Doctrina Christiana** - kauna-unahang aklat na nalimbag sa Pilipinas noong 1593 sinulat nina Juan de Placencia at Domingo Nieva.
2. **Nuestra Señora del Rosario** - Akda ni Padre Blancas de San Jose noong 1602 at nalimbag sa Imprenta ng Universidad de Santo Tomás sa tulong ni Juan de Vera, isang mestisong Intsik.
3. **Pasyón** - Aklat na nauukol sa buhay at pagpapakasakit ni Kristo. Binabasa ito tuwing Mahal na Araw. Nagkaroon ng apat na bersyon sa Tagalog ang akdang ito:
  1. Ang Mahal na Pasión ni Jesu Christong Panginoon Natin na Tola (1703) ni Gaspar Aquino de Belén;
  2. Pasion de Nuestro Señor Jesucristo (1740) ni Don Luis Guian;
  3. Casaysayan nang Pasiong Mahal (1814) Mariano Pilapil; at
  4. El Libro de La Vida: Historia Sagrada con Santas Reflexiones Y Doctrinas Morales para la Vida Cristiana (1852) ni Aniceto de la Merced, isang pari sa Candaba. Ang Version de Pilapil ang isinaalang-alang na pinakapopular na bersyon. Ito ay binubuo ng 8 pantig sa bawat taludtod at 5 taludtod sa bawat saknong.
4. **Barlaan at Josaphat** - g ikatlong aklat na nalimbag sa pilipinas na isinalin mula sa Greyego ng isang salaysay ni Antonio de Borja.
5. **Urbana at Feliza** - Aklat na naglalaman ng pagsusulatan ng magkapatid na sina Urbana at Felisa. Pawang nauukol sa kabutihang asal ang nilalaman ng aklat na ito. isinulat ni P. Modesto de Castro, ang tinaguriang Ama ng Klasikong Tuluyan sa Tagalog.

Ilan sa mga aral na tinatalakay sa Urbana at Felisa:

- Pakikipagkapwa Tao
- Pagpasok sa Paaralan
- Pakikipagkaibigan
- Kahinhinan ng Babae
- Kalinisan
- Pag-iingat ng Ina sa Anak na Babae

Ang Tulang Tagalog sa Panahon ng Kastila

1. **Ditso** - karaniwang ginagamit sa panunudyo o pangangantyaw.
2. **Kantahing-Bayan** - ay mga awit ng mga Pilipinong ninuno at hanggang ngayon ay kinakanta o inaawit pa rin. Halimbawa ng mga awiting ito ay Leron, Leron Sinta, Dalagang Pilipina, Bahay Kubo, Atin Cu Pung Singsing, Manang Biday at Paruparong Bukid.
3. **Duplo** - Kagaya ng karagatan, ito ay isinasagawa rin sa pamamagitan ng patulang pagtatalo. Kung sa Karagatan ang higit na pinahahalagahan ay ang katalasan ng isip sa pagsagot sa mga palaisipan, sa duplo naman ay ang kahusayan sa paghabi ng mga taludtod.
4. **Juego de Prenda** - Ito ay karaniwan ding ginagawa bilang libangan o pampalipasoras habang naglalamay sa patay.

ARALIN 3: ANG PANITIKAN SA PANAHO NG PAGGISING NG DAMDAMING MAKABAYAN

- Ang mga Pilipino ay likas na mapagbigay sa mga dayuhan. Ang mga Pilipino ay bukas-palad ang pagtanggap sa mga Kastila. Nadama nila sa una ang paggalang ng mga Kastila sa kaugalian at pamumuno ng matatanda sa kanilang komunidad.
- Hindi akalain ng mga Pilipino na ang pakikipagkaibigan ng mga Kastila ay panlabas lamang, kinuha ang tiwala at kalooban ng mga Pilipino.
- Tiniis ito ng mga Pilipino sa mahabang panahon ng pananakop, hindi lumaban ng dahas, sa halip nanaig ang damdaming makatao.

KALIGIRANG KASAYSAYAN

- Pagkatapos ng 300 taong pagkakatatulog, nagising ang damdaming makabayan ng mga Pilipino dahil sa:
  1. Pagkakapatay kina Gomez, Burgos at Zamora
  2. Pagbubukas ng Pilipinas sa pandaigdigang kalakalan
  3. Pagkakapadala sa kapuluan ng liberal na lider na si Gob. Carlos Maria de la Torre.

- **Kilusang Propaganda** - isang pangkat na kinabibilangan ng mga intelektwal sa gitnang uri tulad nina Jose Rizal, Marcelo H. del Pilar, Graciano Lopez Jaena, Antonio Luna, Mariano Ponce, Jose Ma. Panganiban, Pedro Serrano Laktaw, Isabelo de los Reyes, Pedro Paterno, at iba pa.

ANG MGA PROPAGANDISTA AT REPORMISTA

- Ang mga Propagandista at Repormista sa pangunguna ni Dr. Jose Rizal ang nakaalam ng mga katiwalian ng mga Kastila na naging sanhi sa pag-aalsa ng mga Pilipino.

Dr. Jose Rizal

- Dr. José Protacio Rizal Mercado y Alonzo Realonda.
- isang manggagamot, siyentipiko, makata, nobelista, pintor, eskultor, dalubwika, pilosopo, mananaliksik at mananalaysay at ang panghuli'y isang henyo.
- Ipinanganak noong Hunyo 19, 1861 sa bayan ng Kalamba, lalawigan ng Laguna.
- Unang guro niya si Teodora Alonzo, ang kanyang ina.
- Sagisag panulat: Lalong-laan at Dimasalang.
- Itinatag ni José Rizal ang La Liga Filipina.

Mga Akda ni Rizal

1. MI ULTIMO ADIOS

- Ang Huli kong Paalam.
- Tulang obra-maestra ni Rizal.
- Pinakadakilangtula sa daigdig.
- Kahuli-hulihang tulang isinulat niya.
- May iba't ibang salin sa mga dayalekto sa Pilipinas at sa Ingles, Pranses, Aleman, Italyano at Ruso. Ang kaunaunahang salin nito sa Tagalog ay isinulat ni Andres Bonifacio.

2. NOLI ME TANGERE

- Ang nobelang ito'y nangangahulugang Huwag Mo Akong Salangin.
- Una at walang kamatayang nobelang nagpasigla nang malaki sa Kilusang Propaganda.
- Tumatalakay ito sa sakit sa lipunan.

3. EL FILIBUSTERISMO

- Nobelang karugtong ng Noli Me Tangere.
- Tumatalakay ito sa kabulukan ng pamahalaan.
- Itinuturing na ang nobelang Noli at El Fili ang nagpasigla sa kilusang Propaganda.

4. BRINDIS

- isang talumpating inihandog ni Jose Rizal sa dalawang nanalong pintor na Pilipino sa Madrid.

5. AWIT NI MARIA CLARA

- tulang ito ay buhat sa isang kabanata ng Noli Me Tangere na may pamagat na "Ang Pangingisda.
- Nagsisiwalat ito ng kanyang damdamin ng pagmamahal sa sariling bayan.

6. A LA JUVENTUD FILIPINO

- Para sa Sa Kabataang Pilipino.
- isinulat ni Jose Rizal ang tulang ito nang siya'y wawalong taong gulang lamang.
- pagpapahalaga sa sariling wika.

7. SOBRE LA INDOLENCIA DE LOS FILIPINOS

- Hinggil sa katamaran ng mga Pilipino.
- Sanaysay na napalathala sa La Solidaridad ang opisyal na pahayagan ng mga Propagandista.

8. SA MGA KABABAIHANG TAGA-MALOLOS

- liham ito ni Rizal sa mga kababaihang taga-Malolos na bumabati sa kanila dahil sa paninindigan nilang matuto.
- Ipinaalaala niya ang mga tungkuling dapat gampanan ng isang mabuting asawa at ina ng tahanan.

9. EL CONSEJO DE LOS DIOSES

- Ang Kapulungan ng mga Bathala.
- isang dulang patalinghaga na sinulat noong 1880.
- patalinghagang pagpapahayag ni Rizal ng paghanga kay Cervantes.

10. FILIPINAS DENTRO DE CIEN AÑOS

- Ang Pilipinas sa Loob ng Sandaang Taon.
- sanaysay na nagpapahiwatig na darating ang panahon na ang interes ng Europa sa Pilipinas ay mababawasan, samantalang ang impluwensya ng Estados Unidos ay mararamdaman.

11. KUNDIMAN

- isang tulang nagpapahayag na ang bayang inapi ay ililigtas sa darating na panahon dumanak man ang dugo.

MARCELO H. DEL PILAR

- Sagisag sa panulat na: Plaridel, Pupdoh, Piping Dilat, at Dolores Manapat.
- Isinilang sa Cupang, San Nicolas, Bulacan noong ika-30, 1850.
- Magulang ay sina Julian H. del Pilar, kilalang manunulat sa wikang Tagalog, at Ginang Biasa Gatmaitan.
- Nagsimula siyang mag-aral sa kolehiyo ni G. Flores at pagkatapos ay lumipat sa kolehiyo ng San Jose.
- Di nagtagal ay lumipat siyang muli sa Unibersidad ng Santo Tomas.
- Itinatag ni Plaridel ang pahayagang "Diariong Tagalog" noong 1882, na pinaglalathalaan niya ng mga puna at pansin sa hindi mabuting pamamalakad ng pamahalaang Kastila.

MGA AKDA NI DEL PILAR

1. CAIGAT CAYO

- Libritong nagtatangol sa Noli Me Tangere ni Rizal sa ginagawang pagtuligsa ni Padre Jose Rodriguez.

2. DASALAN AT TOCSOHAN

- Gumagagad sa mga nilalaman ng aklat dasalansa paraang mapanudyo.

3. ANG CADAQUILAN NG DIYOS

- sanaysay na tumutuligsa sa ga prayle at nagpapakilala ng matibay na pananalig ni Del Pilar sa Diyos.
- Si Del Pilar ay isang Katoliko ngunit hindi panatiko.

4. SAGOT NG ESPANA SA HIBIK NG PILIPINAS

- Tulang sagot sa tula ng kaniyang gurong si Herminigildo Flores na may pamagat na "Hibik ng Pilipinas sa Inang Espana"

5. ISANG TULA SA BAYAN

- Sipi mula sa Panulaang Tagalog - Angeles, Matienzo, Panganiban, mula sa sangguniang aklat nina Saucó, et al. 2004.

6. PASIONG DAGAT IPAG-ALAB NANG PUSO NANG TAONG BABASA

- Isang tulang may galit sa malulupit, mapang-abuso at mapagkunwaring Fraile.

7. PAGIBIG SA TINUBUANG LUPA

- Amor Patrio sa Tagalog ni Jose Rizal inilathala sa Diarong Tagalog at La Solidaridad.

8. ANG KALAYAAN

- Bahagi ng kabanata ng aklat na hinahangad niyang sulatin na sana'y magiging huli niyang habilin ngunit hindi na niya natapos sapagkat siya'y sumakabilang buhay na.

GRACIANO LOPEZ-JAENA

- Isinilang siya noong Disyembre 18. 1856.
- pinakadakilang bayani at henyó ng Pilipinas, Hinahangaan ang kanyang angking talino ng mga Kastila at Europeo.
- kilalang manunulat at mananalumpati sa “Gintong Panahon ng Panitikan at Pananalumpati” sa Pilipinas.
- Ang kaniyang humigit kumulang 100 pananalumpati ay tinipon at iniimbag sa imprenta ni Remigio Garcia, dating may-ari ng tindahan ng aklat, “Manila Filatica”.
- Umalis sa Pilipinas noong 1887 sa tulong ng kaniyang mayamang tiyuhin na si Don Claudio Lopez upang makatakas sa pagpaparusa sa kanyang mga kaaway.
- Sa Barcelona ay itinatag niya ang kauna-unahang magasin, ang “La Solidaridad” na hindi naglaon ay naging opisya na bibig ng “Asosacion Hispano Filipina”, na binubuo ng mga kastila at Pilipino na siyang lumalakad sa pagbabago ng mga reporma sa Pilipinas.
- nagkasakit ng tuberculosis at namatay sa ospital na walang bayad sa Barcelona noong ika-20 ng Enero. 1896, labing isang buwan bago binaril ang malapit niyang kaibigan, si Dr. Jose Rizal sa Luneta.

MGA AKDA NI LOPEZ-JAENA

1. FRAY BOTOD

- Inihalintulad ang mga prayle sa mga payat na lamok, nang dumating sa Pilipinas ay tumaba sa kakakain ng mga papaya't saging.
- ito ay isang satariko na tumutuligsa sa moralidad, kamangmangan, kayabangan at pagmamalabis ng mga prayle.

2. EL BANDOLERSIMO EN FILIPINAS

- bandido sa Pilipinas ng panahong iyon, ang mga prayle at ang mga taong nasa pamahalaan.

3. LA HIJA DEL FRAILE

- Isang akdang pag-uuyam sa masama at mahahalay na mga gawain ng mga prayle.

4. MGA KAHIRAPAN SA PILIPINAS

- Tinutuligsa ang maling pamamalakad gayundin ang edukasyon sa Pilipinas.

5. SA MGA PILIPINO

- Isang talumpatin na ang layunin ay mapabuti ang kalagayan ng kanyang mga kababayan.

ANTONIO LUNA

- Isang parmasyotikong dinakip at ipinatapon ng mga Kastila sa Espanya.
- Sumanib siya sa Kilusang Propaganda at nag-ambag ng kaniyang mga isinulat sa La Solidaridad.
- paksa ng kaniyang mga akda ay halos natutungkol sa kaugaliang Pilipino at ang iba'y tumutuligsa sa pamamalakad ng mga Kastila.
- Ang ginamit niyang sagisag sa panulat ay "Taga-ilog."
- Namatay siya sa gulang na 33 noong ika-7 ng Hunyo, 1899. Pinatay siya diumano ng mga tauhan ni Aguinaldo, sanhi nang mabilis niyang kabantugan na naging kaagaw niya sa pagtingin ng bayan.

MGA AKDA NI LUNA

1. **Impresiones** – paglalarawan sa ibayong kahirapang dinaranas ng isang mag-aaral na naulila sa amang kawal.

2. **La Maestra de mi Pueblo** - pinipintasan ang sistema ng edukasyon ng mga kababaihan.
3. **Noche Buena** – naglalarawan ng mga tunay na buhay ng mga Pilipino.
4. **La Tertulia Filipina (Sa Piging ng mga Pilipino)** – naglalahad ng isang kaugaliang Filipino na ipinalalagay niyang lalong mabuti kaysa kaugaliang Kastila.
5. **Todo Por El Estomago** - tinutuligsa nito ang mga patakaran sa pagbubuwis ng pamahalaang Kastila.

MARIO PONCE

- naging tagapamahalang patnugot, mananalambuhay, at mananaliksik ng Kilusang Propaganda. Ang kaniyang mga ginamit na sagisag sa panulat ay “Tikbalang, Kalipulako at Naning.
- Tungkol sa kahalagahan ng edukasyon ang karaniwang paksa ng kaniyang mga sanaysay. Inilahad din niya ang pang-aapi ng mga banyaga at ang mga karaingan ng bayan.

MGA AKDA NI PONCE

1. **Pagpugot kay Longinos** - ang dulang ito ay itinanghal sa Liwasang Bayan ng Malolos, Bulacan.
2. **Mga Alamat ng Bulakan** - ito ay kalipunan ng mga alamat ng lalawigang kanyang sinilangan.
3. **The Literature of the Propaganda Movement.**
4. **Ang mga Pilipino sa Indo Tsina.**

PASCUAL POBLETE

- mandudulang may maapoy na pagmamahal sa kalayaan ng bayan. Ginamit niya ang kanyang panulat upang gisingin ang damdaming makabayan ng mga Pilipino. Siya ay isinilang sa Naic, Cavite noong 17 Mayo 1858.
- Siya ang tinaguriang Ama ng Pahahahahayagan, binawian siya ng buhay sa taong 1921 sa gulang na 63.

JOSE MARIA PANGANIBAN

- Sagisag panulat na: Jomapa at J.M.P.
- Ipinanganak noong 1 Pebrero, 1863 sa Mambulao, Camarines Norte.
- Katulong siya ni Marcelo del Pilar sa pahayagang La Solidaridad. Siya'y magaling na mamamahayag at mananalumpati.

MGA AKDA NI PANGANIBAN

1. Noche de Mambulao.
2. A Nuestro Obispo.
3. Lupang Tinubuan. EL Pensamiento.
4. La Universidad de Manila

PEDRO PATERNO

- Isinilang noong 27 Pebrero 1858. Siya ay isa sa 13 anak ng nakaririwasang mag-asawa na sina Don Maximo Paterno at Donya Carmen de Vera Ignacio.
- Siya ay nagtapos ng Bachiller en Artes sa Ateneo Municipal de Manila.
- siya ang kauna-unahang Pilipino na sumulat ng isang opera sa wikang Pilipino, ang Sandugong Panagini. Nilikha rin niya ang mga aklat ng tula na Sampaguitas y Poesias Varias at Poesi Lyricas y Dramaticas.

MGA AKDA NI PATERNO

1. **Ninay** - Nobelang nagpatanyag kay Pedro Paterno at sinasabing kauna-unahang nobelang panlipunan sa Kastila na sinulat ng isang Pilipino.
2. **El Cristianismo y La Antigua Civilization Tagala** - Naglalaman ng isang pag-aaral sa bisa ng Krisyanismo, sa kabihasanan at kalinangan ng mga Tagalog. sinulat noong 1892.
3. **Sampaguita y Poesias Varias** - Isang katipunan ng mga tulang kanyang nasulat.
4. **A Mi Madre (Sa Aking Ina)** - Ipinahahayag nito ang kanyang pangungulila kung wala ang kanyang ina.
5. **La Civilization Tagala.**
6. **El Alma Filipino at Los Itas** - Ang mga pananaliksik na nagpapaliwanag na tayong mga Pilipino'y may katutubong kultura.

ISABELO DELOS REYES

- kabilang sa tatlong panahon ng Panitikang Tagalog sa Panahon ng Propaganda, Panahon ng Himagsikan at Panahon ng mga Amerikano. Tinagurian din siyang Ama ng Sosyalismo sa Pilipinas at Ama ng mga Iloko.
- Siya ang nagtatag ng Iglesia Filipina Independiente. Nagtamo siya ng gantimpala sa Exposicion sa Madrid dahil sa kanyang EL Folklore Filipino.
- Ang ilan pa sa kanyang mga naisulat ay Las Islas Bisayas en La Epoca de La Conquista, Historia de Ilocos, La Sensacional Memoria Sobre La Revolucion Filipina, Ang Singsing ng Dalagang Marmol at iba pa.

PEDRO SERRANO LAKTAW

- ang unang sumulat ng Diccionario Hispano-Tagalo noong 1889.
- Kabilang siya sa mga propagandistang umuwi sa Pilipinas upang bumuo ng Masonarya. Itinatag niya ang Lohiyang Nilad.
- siya ang may mithiing magkaroon ng demokratikong pamunuan, at gayon din ang pagkakaroon ng kalayaan at karapatan ng bawat tao, magkaroon ng kinatawan sa Korte ng España, maging lalawigan ng España ang Pilipinas at pagkakaroon ng mga pagbabago.

ARALIN 4: PANITIKAN SA PANAHOON NG HIMAGSIKAN

KALIGIRANG KASAYSAYAN

Hindi naipagkaloob sa mga Pilipino ang mga hinihinging pagbabago ng mga Propagandista. Naging bingi ang pamahalaan, nagpatuloy ang pang-aapi at pagsasamantala, at naging mahigpit pa sa mga Pilipino ang pamahalaan at simbahan. Ang mga mabuting balakin sana ng Inang Espanya sa Pilipinas ay nasasalungat pa rin ng mga prayleng nangaghari rito.

NILALAMAN NG PANITIKAN SA PANAHOON NG TAHASANG PAGHIHIMAGSIK:

- pawang pagtuligsa sa pamahalaan at simbahan
- pagbibigay-payo sa mga Pilipino upang magkaisa at maghanda nang matamo ang inaasam na kalayaan

ANDRES BONIFACIO

- kilalang-kilala bilang “AMA NG DEMOKRASYANG PILIPINO” at “AMA NG KATIPUNAN”
- hamak ang pinanggalingang kalagayan sa buhay, kaya’t sinasabing ang kanyang mga natutuhan ay pawang galing sa “paaralan ng karanasan”
- umanib o lumahok sa kilusang itinatag ni Jose Rizal-ang LA LIGA FILIPINA
- lalong kilala sa pagiging dakilang mandirigma kaysa manunulat

MGA AKDA NI BONIFACIO

1. **KATUNGKULANG GAGAWIN NG MGA ANAK NG BAYAN** – nahahalintulad sa Sampung Utos ng Diyos ang pagkakahanay ng kartilyang ito
2. **HULING PAALAM** – salin sa Tagalog ng “Mi Ultimo Adios”
3. **PAG-IBIG SA TINUBUANG LUPA** – isang tulang naging katulad din ng pamagat ng kay Marcelo H. del Pilar
4. **ANG DAPAT MABATID NG MGA TAGALOG** – bumabanggit sa kasaysayan ng Pilipinas. Ang kaunlarang tinatamasa ng bansa bago dumating ang mga Kastila at ang mga kaapihan ng mga Pilipino sa kamay ng mga Kastila

KATAPUSANG HIBIK NG PILIPINAS – tulang nagpapahiwatig ng hinanakit sa bayan. Kinatha ni Bonifacio bilang pagpapatuloy sa tulang napasimulan ni Herminigildo Flores na may pamagat na Hibik ng Pilipinas sa Inang Espanya. Ito ay tinugon naman ni Marcelo H. del Pilar sa kanyang tulang SAGOT SA HIBIK NG PILIPINAS

EMILIO JACINTO

- isinilang sa mahirap na angkan sa Trozo, Maynila noong Disyembre 15, 1875
- gumamit ng sagisag-panulat na “DIMASILAW”
- Kinikilala bilang “UTAK NG KATIPUNAN”
- Siya ang tumatayong punong-sanggunian ni Andres Bonifacio
- Katulong ni A. Bonifacio sa pagtatatag ng kilusang KATIPUNAN
- Naging patnugot ng pahayagan ng Katipunan-ang KALAYAAN

MGA AKDA NI JACINTO

1. **KARTILYA NG KATIPUNAN** – mga kautusan para sa mga kasapi ng Katipunan
2. **LIWANAG AT DILIM** – katipunan ng mga sanaysay na may iba't ibang paksa tulad ng pag-ibig sa bayan, kahalagahan ng paggawa, pagkakapantay-pantay, kalayaan at paniniwala
3. **A MI MADRE (Sa Aking Ina)** – isang tulang handog sa kanyang ina
4. **A LA PATRIA (Sa Bayang Tinubuan)** – ang ipinalalagay na kanyang obra-maestra

APOLINARIO MABINI

- nagmula sa maralitang angkan
- isinilang noong Hulyo 22, 1864 sa Tanauan, Batangas
- nagtapos ng pagka-manananggol
- tinaguriang “**UTAK NG HIMAGSIKAN**”
- ipinatapon sa Guam ng mga Amerikano sapagkat ayaw niyang manumpa sa bandilang Amerikano
- namatay sa sariling bayan sa sakit na kolera

MGA AKDA NI MABINI

- **ANG HIMAGSIKANG PILIPINO** – isang sanaysay na naglalarawan ng kabayanihan ng mga Pilipino sa pakikipaglaban
- **SA BAYANG PILIPINO** – isang tulang handog sa bayan
- **ANG PAHAYAG** - hinango sa kanyang manipesto
- **EL DESAROLLO Y CAIDA DELA REPUBLICA FILIPINA** - Ang Pagtaas at Pagbagsak ng Republikang Pilipino
- **PAGPAPALIT NG ILANG TITIK SA ALPABETONG PILIPINO**
- **EL VERDADERO DECALOGO** - Ang Tunay na Sampung Utos

JOSE PALMA

- isinilang noong ika-6 ng Hunyo 1876 sa Tondo
- nag-aral sa Ateneo de Manila
- lumikha ng tulang liriko at ito ay tinipon sa isang aklat na pinamagatang “**MELANCOLICAS**” (Mga Panimdim)
- pinakadakilang ambag ay ang pagkakalapat ng titik sa tugtuging pambansa na pinamagatang “**FILIPINAS**”

JULIAN FELIPE

- ang may-akda ng Pambansang Awit
- kinikilala bilang “AMA NG MARCHA NACIONAL”
- isinilang noong Enero 28, 1861, Kabite

MGA PAHAYAGAN SA PANAHOON NG HIMAGSIKAN

1. **HERALDO DELA REVOLUCION** – naglalahathala ng mga dekreto ng pamahalaang mapanghimagsik, mga balita, at mga akda sa Tagalog na pawang gumigising sa damdaming makabayan
2. **LA INDEPENDENCIA** – pinamatnugutan ni Antonio Luna na naglalayon ng pagsasarili ng Pilipinas
3. **LA REPUBLICA FILIPINA** – itinatag ni Pedro Paterno noong 1898
4. **LA LIBERTAD** – pinamatnugutan ni Clemente Zulueta
5. **UNANG GASETILYA** – noong 1637, nilimbag ni Tomas Pinpin ang SUCESOS FELICES bagamat isang polyeto ay ipinalalagay na kauna-unahang pahayagang nalimbag sa Pilipinas
6. **DEL SUPERIOR GOBIERNO** – kauna-unahang pahayagang regular na inilathala sa Pilipinas. Ang naging unang editor ay si Manuel Fernandez del Folgueras
7. **LA ESPERANZA** – kinilalang unang pahayagang pang-araw-araw. Pinamatnugutan nina Felipe Lacorte at Evaristo Calderon
8. **DIARIO DE MANILA** – unang lumabas noong 1848 sa pamamatnugot nina Felipe del Pan
9. **EL RESUMEN** – magkatulong na inilathala nina Isabelo delos Reyes at Baldomero Hazanas. Kauna-unahang pahayagang lantad sa pagtataguyod ng nasyonalismong Pilipino
10. **ANG KALAYAAN** – ang opisyal na pahayagan ng kilusang KATIPUNAN na pinamatnugutan ni E. Jacinto